

УДК 371.13.81

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Козубовська Ірина Василівна

м.Ужгород

Постоліук Марія Іванівна

м.Тернопіль

В статті розглядається проблема спілкування. Підкреслюється, що спілкування є важливим компонентом педагогічної діяльності. Аналізується структура та етапи професійного педагогічного спілкування. В типовій соціальній ситуації спілкування визначає організацію спільної діяльності людей. В психолого-педагогічному значенні спілкування розглядається як процес і результат встановлення контактів між людьми або взаємодія суб'єктів засобами різних знакових систем.

Ключові слова: педагогічне спілкування, структура, етапи.

Поняття спілкування розроблялося на стикові таких

наук, як філософія, соціологія, психологія, педагогіка. Воно передбачає контакти, взаємозв'язки між різними суспільними суб'єктами (люди, групи, соціальні прошарки суспільства). На соціальному рівні спілкування є необхідною умовою для передачі соціального досвіду і культурної спадщини від одного покоління до іншого. В типовій соціальній ситуації спілкування визначає організацію спільної діяльності людей. В психолого-педагогічному значенні спілкування розглядається як процес і результат встановлення контактів між людьми або взаємодія суб'єктів засобами різних знакових систем.

Вітчизняні дослідники О.Степанов, М.Фіцула вважають, що «спілкування – це процес взаємодії між двома чи

кількома особами, що полягає в обміні інформацією пізнавального чи емоційно-оцінного характеру» [1, с.71]. Саме у спілкуванні найповніше реалізується потреба однієї людини в іншій. Через нього люди організують різні види діяльності, розвиваються духовно, формують свій світогляд.

Спілкування є невід'ємним компонентом і важливим способом діяльності педагога, важливим інструментом технології професійної роботи.

Професійне спілкування в педагогічній діяльності – складний феномен. Воно підпорядковується загальним закономірностям спілкування, проте має свої специфічні характеристики, певну структуру, які відповідають загальній логіці професійного спілкування. У структурі професійного спілкування педагога можна виділити два взаємозв'язані елементи: а) загальні принципи (основи) спілкування, зумовлені самим характером існування ладу, успадкованими загальнолюдськими цінностями; б) індивідуальні принципи (основи) спілкування, стиль, сукупність, характер конкретних прийомів і засобів, які педагог своєрідно, в залежності від конкретних умов і можливостей, реалізує у своїй діяльності на основі наявних у нього знань, професійного досвіду, здібностей, умінь і навичок.

У процесі професійного спілкування педагога з учнем виокремлюються певні етапи (стадії):

1.Прогностичний етап, який характеризується моделюванням ситуації спілкування і підготовкою до спілкування.

2.Організаційний етап, який характеризує початковий період безпосереднього спілкування з учнем, виявлення проблем.

3.Рефлексивний етап передбачає осмислення результатів початкового періоду спілкування, корекцію дій (в разі потреби) і моделювання подальших етапів роботи.

4.Реалізація планів стосовно вирішення проблеми в процесі взаємодії педагога й учня.

5.Аналітичний етап – рефлексія результатів спілкування, пошук нових шляхів комунікативної взаємодії у випадку, якщо проблеми не вдалося успішно вирішити.

Коротко проаналізуємо вищезгадані етапи процесу професійного спілкування.

Прогностичний етап є дуже важливим, оскільки попереднє планування майбутнього спілкування допомагає конкретизувати більш-менш достовірну картину спілкування, обрати відповідну методику соціально-психологічного впливу. Одночасно прогнозується можливе сприймання учнем педагога, оскільки від першого враження в значній мірі залежать результати подальшої взаємодії.

Не менш важливим і відповідальним є початок налагодження безпосередніх контактів, організація безпосереднього спілкування. Тут все має значення у поведінці педагога, його зовнішньому вигляді, спілкуванні, тому що надзвичайно важливим є ефект першого враження. В психології добре відомий цей ефект, який полягає в тому, що на основі першого враження про людину формується доволі стійкий стереотип її подальшого сприймання.

В процесі спілкування експектації комунікантів знаходять своє повне (часткове) підтвердження, або ж не підтверджуються і виникає взаємне розчарування. Тому велике значення має етап рефлексії, визначення допущених помилок, пошук нових більш ефективних способів взаємодії педагога з учнем.

Четвертий етап, фактично, і є основним етапом професійного спілкування. Це – етап реалізації завдань вирішення проблеми, який передбачає конкретизацію спланованої заздалегідь моделі комунікативної поведінки в процесі спілкування, закріплення характеру відносин між педагогом і конкретним учнем, активізацію участі учня у вирішенні проблеми.

Нарешті, останній етап – підведення підсумків комунікативної взаємодії, осмислення отриманих результатів, порівняння їх із передбачуваними, аналіз комунікативної поведінки учня і власної з точки зору реалізації мети і завдань

спілкування.

В процесі спілкування важливу роль відіграє установка на спілкування – своєрідна програма дій і поведінки, стійка налаштованість на комунікативну діяльність, яка в значній мірі визначає відносини між педагогом і учнем. Безперечно, педагог повинен намагатися сформулювати у себе позитивну установку на спілкування, яка передбачає доброзичливе ставлення до людей, віру в їх слова. Іноді це нелегко зробити, тому що якийсь конкретний учень може викликати антипатію як особистість, проте саме в цьому і проявляються особливості професійного спілкування справжнього педагога, який не може дозволити собі прояви антипатії до учня.

Формуючи установку на майбутнє спілкування, слід враховувати наступні моменти: установка завжди повинна бути оптимістичною; негативна установка не дозволить встановити взаємовідносини з учнем, сприятливі для позитивного вирішення його проблем; установка на спілкування повинна оновлюватися перед повторними зустрічами з учнем.

Установка на спілкування з учнем формується з врахуванням загальних цілей професійної діяльності, її конкретних завдань на даному відрізку спілкування. Водночас установка відображає загальну професійну спрямованість особистості педагога, його ставлення до спілкування, творче самопочуття. Таким чином, установка визначається, з одного боку, особистісним ставленням педагога до професійної діяльності, учнів, з іншого – реальними умовами та особливостями майбутнього спілкування, завданнями, які необхідно вирішувати.

Правильна психологічна установка на спілкування характеризується постійною готовністю до контакту з будь-яким учнем і стосовно будь-яких проблем, позитивними очікуваннями, готовністю досягти взаєморозуміння, а в разі потреби, продовжити спілкування під час наступної зустрічі.

В ситуації професійного спілкування зазвичай мають місце три основних види впливів педагога на учнів: інформування, інструктаж, стимуляція.

Інформування впливає в основному на уявлення учня про те, які події слід очікувати в подальшому, як вони можуть розвиватися, які можливі наслідки обраного способу поведінки тощо.

Інструктаж має на меті дати поради учневі щодо найбільш ефективних шляхів вирішення його проблем.

Найбільш складним видом впливу на учня є стимуляція, яка передбачає встановлення певних зв'язків між усвідомлюваними мотивами учня, його уявленнями про себе і наслідками очікуваних від нього дій. Причому стимулювання розраховано як на пристосування до мотиваційної сфери учня, так і на досягнення певних змін в її структурі. Ці зміни не можуть бути забезпечені тільки шляхом інструктажу та інформування. Не словесні повчання, а включення учня в реальну діяльність дозволяє вирішити це нелегке завдання.

У структурі професійного спілкування вчені (О.Андрієнко, Е.Ільїн, І.Кулініч, Л.Орбан-Лембрик та ін.) виокремлюють комунікативну, інтерактивну і перцептивну складові, що, безперечно, стосується і педагогічного спілкування

Комунікативна складова спілкування охоплює обмін інформацією, а також те, як ця інформація формується, уточнюється, розвивається.

Процес обміну інформацією має таку специфіку: кожний учасник комунікативного процесу є активним суб'єктом, а також передбачає активність партнера, що сприяє обміну інформацією; за допомогою системи знаків партнери можуть впливати один на одного; вплив можливий лише тоді, коли відправник і одержувач інформації володіють подібною системою кодування (переведення інформації в комунікаційні символи) та декодування (перетворення повідомлення у форму, що має смисл) знаків, тобто розмов-

ляють однією мовою.

Зауважимо, що інформаційний обмін – глобальне явище нашого життя, яке виходить за межі простого людського спілкування. Однак, специфіка саме міжособистісного інформаційного обміну значно відрізняється від специфіки інформаційного обміну на суб'єкт-об'єктному рівні (наприклад, взаємодія людини з комп'ютером). Вона визначається наявністю процесу зворотного зв'язку, існуванням різних рівнів передачі інформації, впливом простору і часу на передачу змісту інформації.

Сутність процесу психологічного зворотного зв'язку полягає в необхідності суб'єктів виробити єдину знакову систему і єдине розуміння питань під час спілкування. Коли людина отримує інформацію, вона її, насамперед, інтерпретує, тобто сприймає певним конкретним чином. Це залежить не тільки від самої інформації, але й від індивідуального досвіду людини, її знань, загального рівня розвитку. В залежності від багатьох причин люди можуть зовсім по-різному сприйняти одне й те ж повідомлення. Більше того, вони навіть можуть дати абсолютно протилежні оцінки одному й тому ж явищу, по-різному осмислюючи його. Тому продуктивне спілкування супроводжується зазвичай уточненнями, деякими психологічними стимулами позитивного чи негативного характеру. Люди використовують різні способи для того, щоб проявити своє ставлення до предмету розмови. Відсутність психологічних стимулів є свідченням того, що контакт порушений.

Комунікативний вплив у сфері професійного педагогічного спілкування можна класифікувати за різними ознаками. В організаційному аспекті форми і види передачі інформації в педагогічній діяльності можуть бути такими: індивідуальні і групові бесіди, наради, виступи перед аудиторією, розмови по телефону, збори, дискусії. За кількістю, характером і ступенем залучення учасників спілкування до процесу взаємодії розрізняють монолог, діалог, полілог; в аспекті особливостей психічного відображення – інтелектуальну, емоційну, образну, асоціативну комунікативну взаємодію; за статусом комунікантів – функціонально-рольове або неформальне спілкування; з погляду інтересів сторін – суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення, пристосування; за змістовим зв'язком із завданнями спільної діяльності – спілкування, яке безпосередньо пов'язане або не пов'язане із розв'язанням завдань; за результативністю і досягнутим ефектом – необхідне (міжособистісні контакти та інформація, без яких спільна діяльність практично неможлива), бажане (інформація та контакти, що сприяють успішнішому вирішенню завдань), нейтральне (контакти та інформація, що не заважають, але й не сприяють вирішенню завдань), небажане (інформація та контакти, що ускладнюють досягнення завдань спільної діяльності) спілкування; за наявністю чи перевагою конкретних комунікативних засобів – мовне, немовне та комбіноване спілкування.

Інтерактивний аспект спілкування включає найрізноманітніші проблеми взаємодії. Інтерактивна складова спіл-

кування передбачає не тільки обмін інформацією, але й різними діями, за допомогою яких здійснюється взаємне стимулювання, контроль та взаємодопомога у вирішенні спільного завдання. Взаємодія в цьому контексті є аспектом спілкування, що виявляється в організації учасника педагогічного процесу взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення спільної мети. Важливий аспект взаємодії – взаєморозуміння, тобто таке тлумачення партнерами повідомлень і дій одне одного, яке відповідає їх значенню з точки зору авторів інформації. В соціальній психології виокремлюють компоненти та рівні взаєморозуміння. До компонентів відносять: схожість чи співзвучність поглядів, почуттів у різних ситуаціях; сприймання поглядів іншого навіть тоді, коли вони здаються неправильними; взаємне розуміння думок.

Рівні взаєморозуміння: згода (взаємоузгоджені оцінки ситуацій і правила поведінки співучасників); осмислення (стан свідомості, за якого в учасника комунікативної взаємодії виникає впевненість у адекватності своїх уявлень і обраних засобів впливу); співпереживання (здатність відчувати і враховувати стан співрозмовника).

Процес взаємодії людей складається з функціональних одиниць взаємодії – актів. Кожну дію можна розглядати як одиницю спілкування (взаємодії). На думку О.Андрієнко [2], дія складається з чотирьох фаз: фаза спонукання (імпульс), фаза уточнення ситуації, фаза безпосередньої дії і фаза завершення.

Фаза спонукання або імпульсу включає перші стимули до спілкування. На цій фазі відбувається переключення від одних дій до інших. Друга фаза зв'язана зі сприйманням іншою людиною, ситуації, інформації. Після уточнення ситуації відбувається реалізація відповідних дій. На останній стадії має місце завершення дії.

Перцептивна складова спілкування передбачає сприймання людьми один одного в процесі комунікації. Сам термін «перцепція» зазвичай тлумачиться як процес і результат сприймання людиною навколишньої дійсності і себе самої. Перцепція зв'язана зі свідомим виокремленням того чи іншого факту та інтерпретацією його змісту через різні трансформації сенсорної інформації. Соціальна перцепція – це сприймання, розуміння і оцінка людьми соціальних об'єктів: інших людей, самих себе, груп, соціальних спільнот. Соціальне сприймання включає сприймання міжособистісне, міжгрупове і самосприймання. У більш вузькому значенні соціальну перцепцію розглядають як міжособистісне сприймання: процес сприймання зовнішніх ознак людини, співвіднесення їх з особистісними характеристиками, інтерпретація і прогнозування на ці основі її поведінки. Соціальний перцептивний процес має дві сторони: суб'єктивну (суб'єкт сприймання – людина, яка сприймає) і об'єктивну (об'єкт сприймання – людина, яку сприймають).

Важливе значення у професійному педагогічному спілкуванні має поєднання вербальних і невербальних засобів комунікації.

Література та джерела

1. Степанов О.М. Основи психології і педагогіки: навч.посібник / О.М.Степанов, М.М.Фіцула. – К.: Академвидав, 2006. – 520 с.
2. Андриенко Е.В. Социальная психология: Учеб.пособие для вузов / Е.В.Андриенко. – М.: «Академия», 2002. – 264 с.

В статье рассматривается проблема общения. Подчеркивается, что общение является важным компонентом педагогической деятельности. Анализируется структура и этапы профессионального педагогического общения. В типичной социальной ситуации общения определяется организация совместной деятельности людей. В психолого-педагогическом смысле общения рассматривается как процесс и результат установления контактов между людьми или взаимодействие субъектов средствами различных знаковых систем.

Ключевые слова: педагогическое общение, структура, этапы.

This article deals with the problem of communication. The important role of communication in professional pedagogic activity has been underlined. It has been shown that the problem of communication is investigated by different sciences, such as philosophy, sociology, psychology, pedagogic etc. According to the results of scientific researches professional pedagogic communication has its own original structure and includes five stages, all of them are very important. Different aspects of pedagogic interaction (communicative, interactive, perceptive) have been analyzed. It has been pointed out that the results of successful

pedagogic communication depend very much on positive purpose of a teacher. The important role of verbal and non verbal means of communication in professional pedagogic interaction has also been underlined. In a typical situation social communication determines the organization of joint activity. In psychological and pedagogical value of communication is seen as a process and result of making contact between people or between subjects of different sign systems.

Key words: pedagogic communication, structure, stages.